

Podpůrná schémata k vybraným přednáškám ze Základů teorie a metodiky výchovy

Následující schémata se vztahují jen k vybraným přednáškám (námětům) ze Základů teorie a metodiky výchovy. Mají plnohodnotný význam jen ve spojení s doprovodným (vysvětlujícím) komentářem vyučujícího. Mohou studentům usnadnit pochopení podstaty složitějších výchovných jevů a osvojení základů teorie, která tyto jevy popisuje a vysvětluje.

Teorie a metodika výchovy – pojetí předmětu

1. **Jakou úlohu má teorie a metodika výchovy (TMV) v pedagogickém studiu?**
2. **Čím se zabývá TMV? (předmět jejího zkoumání, obsahová a procesuální stránka TMV)**

Literatura:

STŘELEČ, S. (ed.) Studie z teorie a metodiky výchovy I. Brno: MSD, 2004, 2005. 155 s. ISBN 80-86633-21-7.

STŘELEČ, S. (ed.) Studie z teorie a metodiky výchovy II. Brno, MSD, 2005, 2006, 2011. ISBN 80-210-3687-7.

Role edukátora:

- a) vzdělavatel
- b) vychovatel
- c) veřejný činitel

Cílem TMV jsou především edukátorovy výchovatelské kompetence

Dvě dimenze edukátorova vychovatelství:

- způsobilost k výchovnému působení ve vyučování,
- být dobrým třídním učitelem

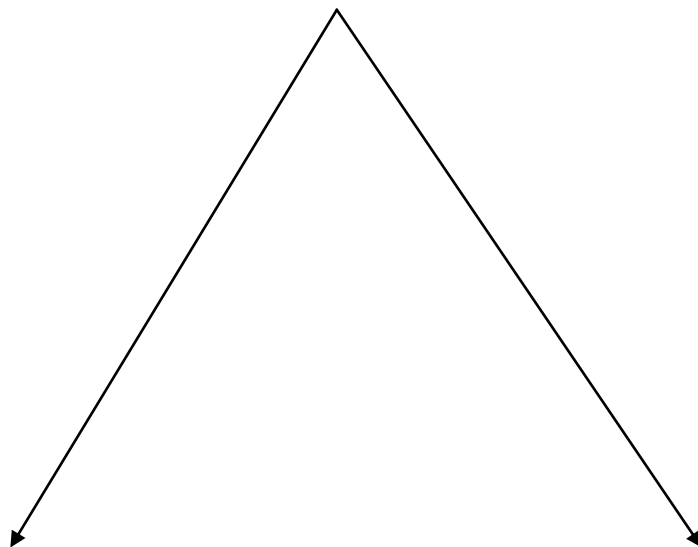
Kompetence učitele (edukátora):

- odborně předmětové
- osobnostní
- pedagogicko-psychologické

-
- + komunikativní
 - + řídicí
 - + poradenské (konzultativní)
 - + sebereflexivní
 - + informační a další (např. plánovací, projekční)

Předmětem zkoumání TMV je výchova v užším smyslu

Výchova v širším smyslu - edukace (obecná pedagogika, dějiny výchovy, filozofie výchovy,...)

vzdělávání (didaktika)
(znalosti- vědomosti, dovednosti, návyky,schopnosti,...)

výchova v užším smyslu (teorie a metodika výchovy)
(povaha - charakter, postoje, motivy, city, potřeby, zájmy,...)

Řešení koncepce TMV:

V rovině filozoficko-axiologické

- vést edukátory k pochopení podstaty symbolických hodnot (pravda, dobro, krása, láska, práce, demokracie , humanita a další) a k promýšlení způsobů, jak je edukantům zprostředkovat

V rovině osobnostně-procesuální

- ovlivňování předpokládaných vlastností osobnosti (edukátora i edukanta) jejího charakteru, přesvědčení, postojů, motivů, citů, potřeb a zájmů a tomu odpovídajících způsobů chování a jednání

Vlastnosti člověka vyjadřující jeho mravnost :

- pravdomluvnost
- smysl pro spravedlnost
- tolerantnost
- pracovitost
- zodpovědnost
- upřímnost
- statečnost
- ukázněnost
- věrnost a další

V rovině realizační (pilíře a svorníky)

Ke kmenovým tématům (pilířům) TMV například patří:

- axiologické základy výchovy
- kázeň a svoboda jako společenské a pedagogické jevy
- krása a umění jako prostředky výchovy
- tělesná kultura a péče o zdraví
- profesně pracovní způsobilost člověka a další témata

Symbolické svorníky například tvoří:

- důvěra učitele k žákovi
- vztah žáka k vyučovacímu předmětu, k učiteli, ke škole
- klima ve školní třídě a ve škole
- vztahy mezi školou, rodinou, veřejností a další náměty viz témata přednášek a seminářů
- kompetentnost edukátora a edukanta

TYPY KONVERZE HODNOTOVÝCH ORIENTACÍ				
Typ	Rezignanti	Idealisté	Konvencionalisté	Realisté
Charakteristický typ	bezpřespektivní, sporadické sociální kontakty, ztráta sebevědomí	touha po smysluplné práci a sociálním uplatnění	spokojení, přizpůsobiví	iniciativní, vysoký výkon, touha po smysluplné a tvořivé práci
Dominantní rys	pasivita	nepřizpůsobivost	pořádkumilovnost	aktivita
Posun ve vztahu k hodnotám	ztráta	převrat	ostrážitost	syntéza
Dominantní hodnoty		seberealizace	povinnost	povinnost + seberealizace

Klages, H.: Wertorientierung im Wandel. Frankfurt a. M. 1984

Spousta, V.: Hodnotová orientace mládeže a profesní příprava pedagoga volného času.

In: Spousta, V. et al., Teoretické základy výchovy ve volném čase. Brno, Masarykova univerzita 1994, s. 20-28

Systemové („normativní“) pojetí výchovy

1. Pojmy-systém, základní prvky výchovného systému
2. Objekt a subjekt výchovy, výchovné cíle a prostředky výchovy
3. Proměny vztahů mezi cíli, prostředky a podmínkami výchovy

Literatura: Blížkovský, B. Systemová pedagogika. Ostrava: Amosium, 1992.

Pelikán, J. Výchova jako teoretický problém. Ostrava: Amosium, 1995.

System-relativně uzavřený celek, který je tvořen prvky, strukturou a funkcí prvků.

Struktura je síť vzájemných vazeb a vztahů mezi prvky systému.

Funkce prvku je působení prvku v systému, ať jej ovlivňuje kladně (eufunkce) nebo záporně (disfunkce).

Základní prvky výchovného systému:

1. Subjekt a objekt výchovy
2. Podmínky, ve kterých se výchova uskutečňuje
3. Soustava výchovných cílů
4. Soustava výchovných prostředků

Výchova je tím účinnější, čím větší je relativní soulad
jejích podmínek, cílů a prostředků.

Výchovný proces – systémové pojetí

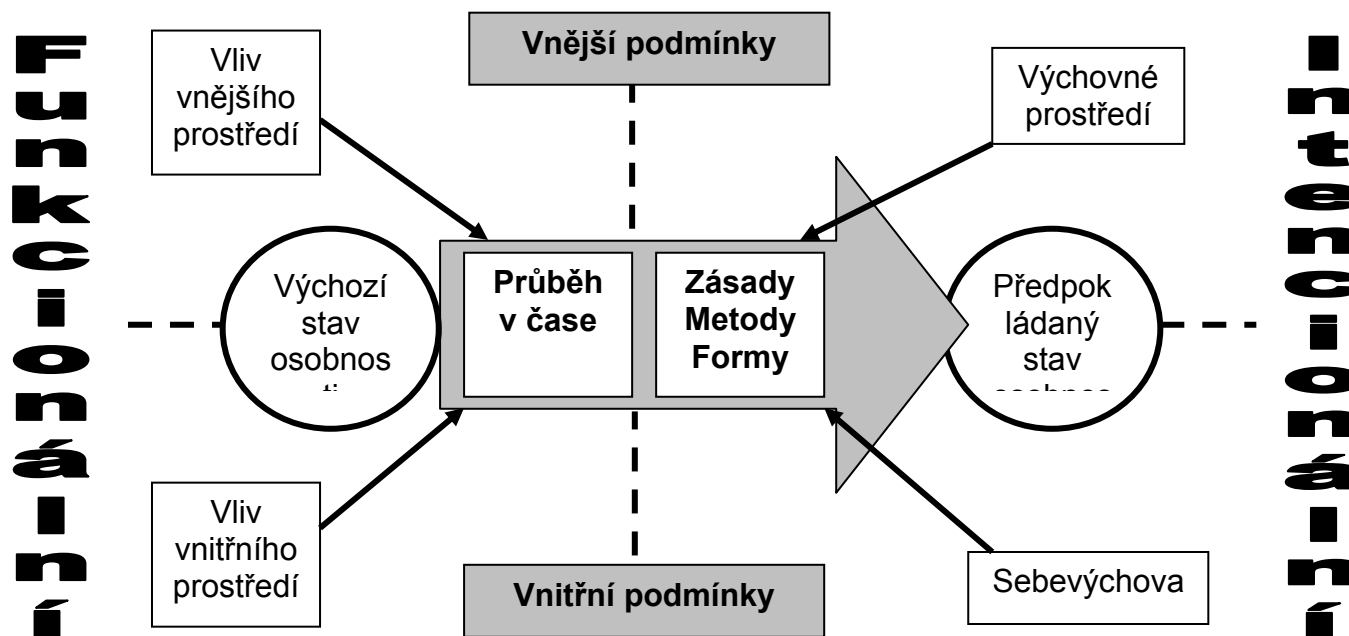
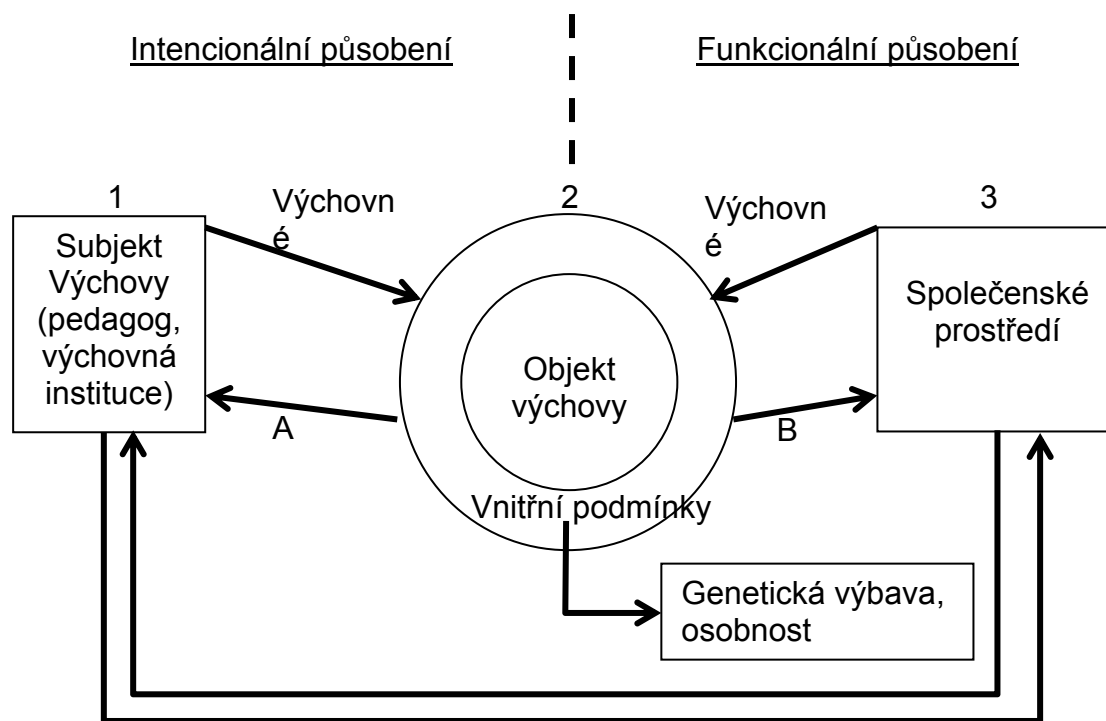

Schéma systému výchovy (skladba podle prvků a vazby mezi nimi)

Podmínky výchovy jsou charakterizovány celkovou dosaženou úrovní života a životního prostředí vychovávaných i vychovatelů – jsou dány tím co existuje, včetně zjevných a skrytých možností.

Součástí podmínek jsou sociální (interpersonální) vztahy, které se na výchově podílejí, tedy nejen věcné (materiální) skutečnosti.

Podmínky ovlivňují volbu (výběr) výchovných cílů a prostředků.

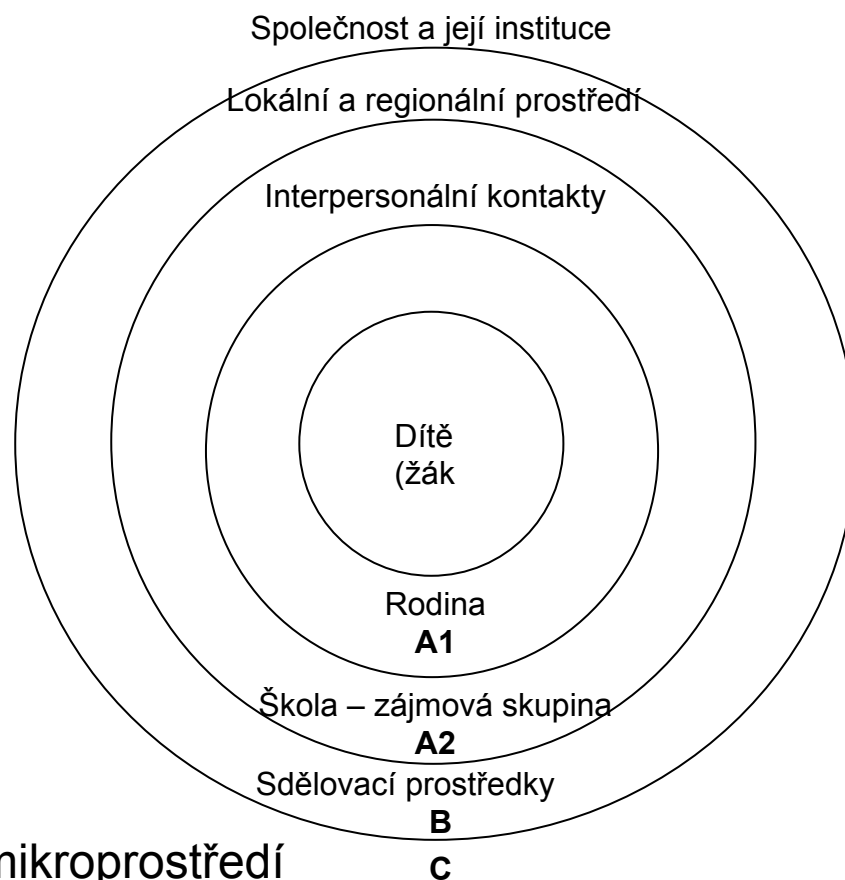
Vnější a vnitřní podmínky výchovy:

Vnější podmínky výchovy jsou sociální a přírodní okolnosti, které výchovu ovlivňují.

Vnitřní podmínky výchovy tvoří dosažená úroveň a předpoklady vychovávaných jedinců a skupin (jejich věkové, individuální a skupinové zvláštnosti).

Vnější a vnitřní podmínky výchovy se vzájemně ovlivňují a podmiňují.

Schéma sociálního prostředí z hlediska jeho vlivu na dítě(žáka)

- A - sociální mikroprostředí
- B - sociální mezoprostředí
- C - sociální makroprostředí

Cíle výchovy

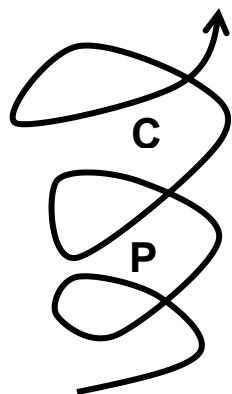
- cíl výchovy znamená orientaci k určitým hodnotám,
- cíle výchovy postihují vědomě zvolené pedagogické možnosti,
- cíle vymezují směr žádoucího vývoje vychovávaných a působení vychovávajících,
- cíle výchovy mají být přiměřené podmínkám vnějším i vnitřním,
- cíle výchovy jsou rozlišovány jako-obecné, specifické, autonomní, heteronomní, adaptační, anticipační.....
(viz odbor. literatura-např. Jůva, V. Úvod do obec.ped.)

Prostředky výchovy – „nástroje“ umožňující dosažení výchovných cílů

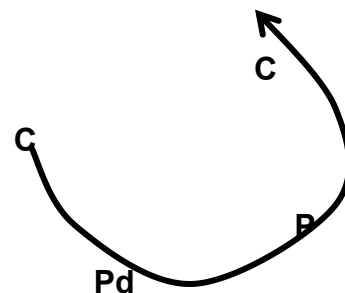
- širší vymezení pojmu zahrnuje prostředky materiální i nemateriální povahy (výchovné zásady, metody, organizační formy) a dále celou sféru materiálních prostředků (pomůcek, učeben.....)
- užší vymezení pojmu zahrnuje jen prostředky materiální

Proměny vztahů mezi cíli, prostředky a podmínkami výchovy

C = cíle
P = prostředky
Pd = podmínky

Pd

Optimální využití podmínek a prostředků napomáhá k dosažení vyšších cílů (C1 – C2)

Situační pojetí výchovy – model fází utváření lidské povahy

(východiskem je analýza výchovné (životní) situace a prožitků, zkušeností, které z ní vyplývají)

Co rozumíme pojmem situace?

Situace – konkrétně vymezená shoda vnějších okolností (časově limitovaná), během níž je jedinec součástí působení vlivů, na které určitým způsobem reaguje.

- Žádná situace není zcela izolovaná, je součástí řetězce situací – situačních útvarů
- Člověk má sklon opakovat chování – má pro různé situace naučeny různé vzorce chování

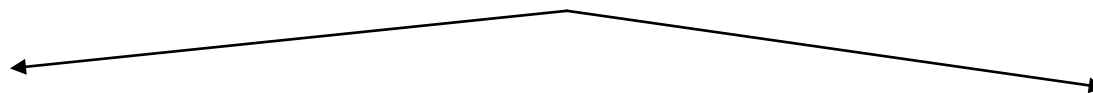
Osobnost se utváří ve stádiích a její struktura je vrstevnatá

Druhy situací:

- z hlediska vyváženosti: standardní
problémové
- z hlediska ovlivňování: neřízené
řízené
- z hlediska životní orientace – rolí:

standardně významné

(vstup do školy, do zaměstnání,
manželství, narození dítěte,
vážné onemocnění, atd.)

osobně významné

(setkání s osobností,
hnutím, knihou,
jevem... atd.)

Co je rozhodující pro to, aby byl člověk danou situací “osloven”?

- **referenční rámec ega** (individuální “naladění na frekvenci situačního dění”)
- (přijímáme (osvojujeme) si hodnoty, standardy, normy, vztahy ..., které jsou žádoucí pro naše sebepojetí)
- **stav ego – angažovanosti** (zaujetí)
(vzniká tehdy, když se situace nebo stimul dostává do referenčního rámce)

Určitá situace může dítě (žáka) doslova “nasměrovat” k tomu, že si upevní svůj motivační systém a přetváří jej v systém činností.

Referenční rámec člověka se utváří od prvních okamžiků jeho života:

- nejprve jen prostřednictvím vrozených reflexů a instinktů (libost a nelibost)
- poté sociální kontakty dítěte a objevování (utváření) svého sociálního kódu
- přejímání regulativů chování (od rodičů, kamarádů, trenérů, vzorů...)
- vytváření základního pocitu sociální jistoty

K pocitu sociální jistoty přispívá:

- když člověk ví, jak má reagovat v situaci
- když má pocit sociální opory (uznání)

Stupně projevů osobnosti ve výchovné (životní) situaci:

a) podmíněné reflexy – nejjednodušší formy adaptivního jednání

b) zvyky – stereotypizované, generalizované reakce na opakující se podněty

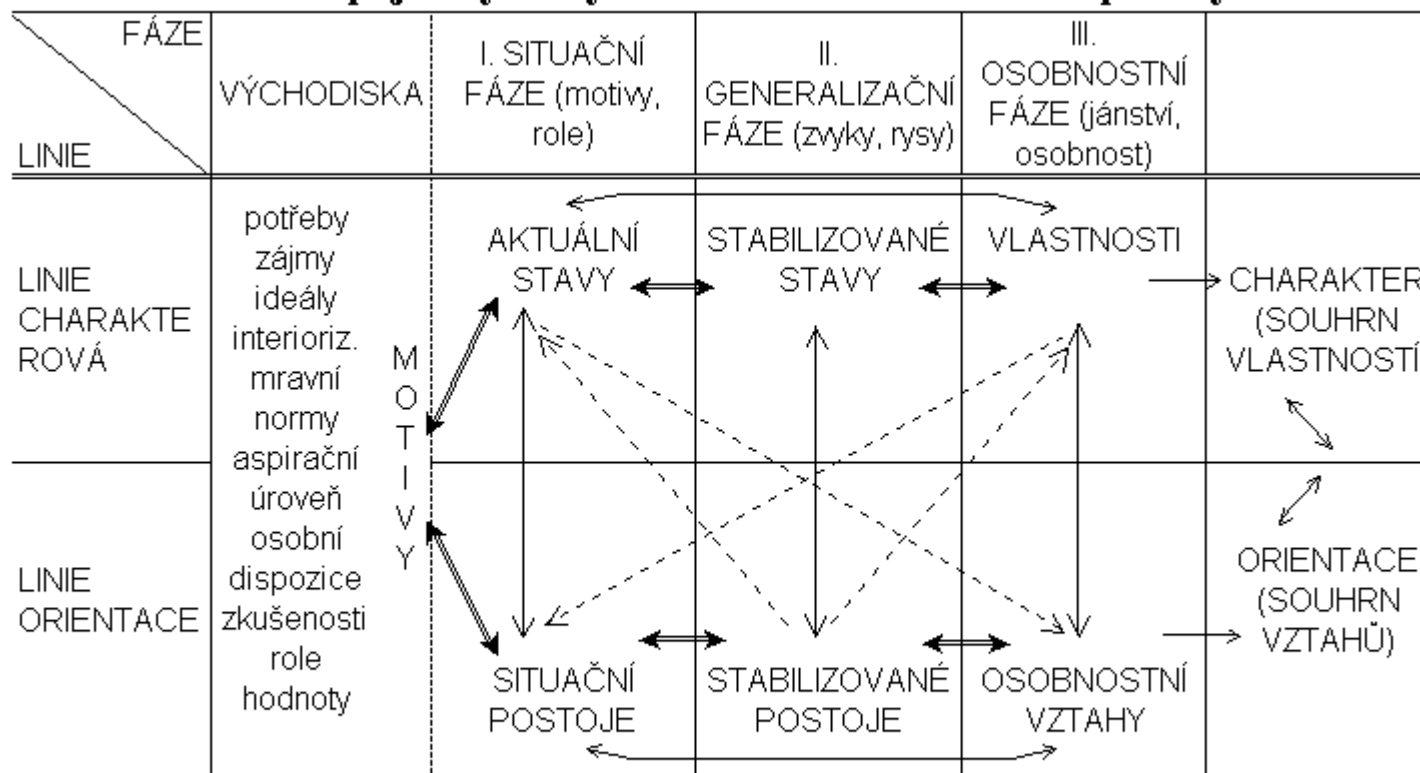
c) rysy – dispozice – jsou vyjádřením integrace specifických zvyků (mezi dispozice patří také postoje, hodnoty, zájmy atd.)

d) jáství – systémy rysů, které spolu souvisí

e) osobnost – vyjadřuje nejvyšší stupeň integrace projevů osobnosti – charakteristické reakce člověka

Rozpor mezi vnější sociální významností situace a tím, že žák nespojuje s touto situací své jáství (nenalézá v ní osobní smysl), je jednou ze základních příčin neúčinnosti výchovy nebo její nedostatečné efektivity.

Situační pojetí výchovy - model fází utvoření lidské povahy

Závěry:

- buďte nešťastní, když narazíte na lhostejnost, nezájem a nudu
- vedte žáky k tomu, aby se "otevřeli" (třeba i nesouhlasem)
- snažte se změnit jejich osobní zkušenost
- zkuste je přesvědčit, že vám na nich (na každém z nich) záleží
- poskytněte jim občas příležitost svobodné volby
- pokud je to možné, preferujte nepřímé pedagogické (výchovné) působení před přímým
- čím méně cítí, že jsou vychováváni, tím lépe pro jejich výchovu

Slyšel jsem – zaujalo mě
+
Viděl jsem – zapamatoval jsem si
+
Zkusil jsem
(prožil jsem) – pochopil jsem

Literatura k tématu:

Pelikán,J. Výchova jako teoretický problém. Ostrava:Amosium, 1995.
Langová,M. a kol. Učitel v pedagogických situacích. Praha: UK, 1992.

Agrese a šikana jako pedagogické jevy

- 1. Vztah agrese a šikany**
- 2. Příčiny, znaky a druhy šikany**
- 3. Aktéři a oběti šikany**
- 4. Pedagogické prostředky řešení šikany a její prevence**

Literatura:

Říčan,Pavel. Agresivita a šikana mezi dětmi. Praha: Portál, 1995.
Elliotová,Michele. Jak ochránit své dítě. Praha: Portál, 1995.
Kolář,Michal. Skrytý svět šikanování ve školách. Praha: Portál, 1995.
Kolář, Michal. Bolest šikanování. Praha: Portál, 2001.

Ad 1)

Agrese znamená napadení (nejobvyklejší výklad tohoto pojmu)

Šikana (z francouzského chicane) – je zvláštní případ agrese a znamená obtěžování, týrání, sužování, pronásledování...

- řada vlivných psychologů tvrdí, že agrese je “naučená” – že si ji osvojíme na základě zkušenosti (přímé nebo zprostředkované)
- z dítěte se stává agresivní člověk postupně, a to tak, že si “pamatuje” způsoby jednání, které vedou k “úspěchu”

Ad 2)

K původu (podstatě) agrese a šikany – příklady interpretací:

- a) teorie identifikace původní oběti s agresorem
- b) teorie přeměny (transferu) nenaplněného pozitivního vztahu ve vztah negativní

Znaky šikany:

- a) opakované ubližování
- b) bezbrannost oběti
- c) asymetričnost (více proti jednomu)

Druhy šikany:

- a) přímá (tvrdé projevy, mírnější projevy)
- b) nepřímá (pomluvy, intriky, izolace...)

Motivace k šikaně:

- touha po mužnosti
- touha dominovat
- motiv krutosti
- zvědavost
- nuda

Ad 3)

Aktéři šikany – agresoři:

- poškození nevhodnou výchovou (citový chlad, lhostejnost, tolerance k násilí, ponižování...)
- somatické zvláštnosti
- specifické projevy chování
- temperamentové dispozice
- souvislost mezi chováním otce a účastí syna na šikaně
- socioekonomický status
- učitel jako spoluaktér šikany

Oběť agrese – šikany:

- somatické zvláštnosti
 - psychické příčiny:
 - a) děti s nízkým sebevědomím (tiché, plaché, citlivé, ustupující...)
 - b) děti neschopné zaujmout (osamělé – bez kamarádů, neduživé...)
 - c) děti s útočným chováním (dráždící, popichující – protivné...)
 - d) noví žáci, vynikající žáci, jemní žáci...
- Ad 4)

K diagnostikování šikany učitelem

přímé znaky:

- specifické verbální projevy a reakce na ně
- specifické fyzické projevy a reakce na ně

nepřímé znaky:

- osamělost – izolovanost
- nejistota, ustrašenost, smutek
- výrazné zhoršení prospěchu
- vyhledávání blízkosti učitelů
- odmítavý vztah ke sportu
- poškozené, znečištěné věci nebo zranění, která nejsou uspokojivě vysvětlena

Postoje školy k šikaně

- “ať si to vyřídí mezi sebou”
- “jakmile zasáhneme, šikana se utají”
- “řešení ublíží pověsti školy”

Doporučované postupy:

- vyšetření případu
- jednoznačné odsouzení šikany
- první fáze nápravy
- prevence

Skupinová dynamika šikanování

(vývoj je závislý na vztahu členů skupiny k normám, hodnotám a postojům šikanování)

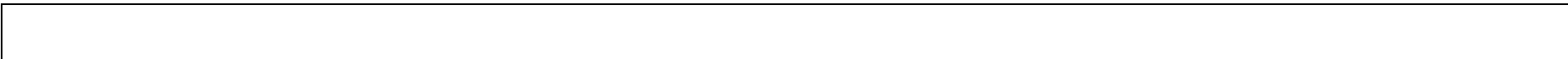
- 1) Kdy může třída nebo výchovná skupina "onemocnět"?
- 2) Na čem závisí "nastartování" mechanismu proměny?
- 3) Jak vypadá vývoj v "nemocné" skupině?
(viz Kolář, 1995, s. 31-47)

Vývojové stupně šikanování

1. stupeň - zrod ostrakismu = mírné, převážně psychické formy násilí (oběť se necítí dobře, je neoblíbena, neuznávána...)
2. stupeň - fyzická agrese a přitvrzování manipulace
3. stupeň - vytvoření jádra (šířitelé "viru" začnou spolupracovat a systematicky šikanovat nejvhodnější oběť (oběti))
4. stupeň – většina přijímá normy agresorů
5. stupeň – dokonalá šikana – prorůstání šikany do oficiální (školní) struktury

Náprava a prevence (týmová práce):

- jednání s obětí
- jednání s agresorem
- jednání s rodiči oběti a agresora
- jednání se žáky (například diskuse o problému pasivní tolerance...)
- otázka "publicity – zveřejnění celého případu"

Kázeň a ukázněnost jako společenské a pedagogické jevy

- 1.K individuálním a společenským souvislostem kázně
- 2.Definice kázně, druhy kázně, funkce kázně
- 3.Aspekty školní kázně. Příčiny neukázněného chování žáků
- 4.Prostředky výchovy k ukázněnosti

Literatura:

Bendl,S. Školní kázeň. Praha: ISV, 2001.
Cangelosi,J.S. Strategie řízení třídy.Praha:Portál,1995.
Vališová,A. Asertivita v rodině a ve škole.
Praha:HaH,1999.
Uher,J. Problém kázně.Praha: 1924.

Kázeň – společenský jev spočívající v dodržování stanovených nebo dobrovolně přijatých norem.

Norma představuje řád (zákon, nařízení, pravidlo, pokyn...), který zabezpečuje podmínky pro existenci jedince, sociálních skupin a fungování společnosti.

S limity (normami) zavazujícími člověka k určitým způsobům chování a jednání souvisí jeho svoboda.

- Každá míra svobody vždy byla a je spojena s jistou mírou odpovědnosti a povinnosti, tedy i norem, které je vyjadřují.
- Jedním z cílů demokratické společnosti je vychovat člověka svobodného, který zároveň přiznává totéž právo ostatním.

Regulačními činiteli, které se uplatňují v souvislosti s kázní, jsou například:

1. Kulturní tradice (vzor, model chování atd.)
2. Systémy požadavků, příkazů, zákazů a pravidel spojených se společenskou kontrolou - včetně veřejného mínění.
3. Sebekontrola (spojená s cílevědomou seberegulací, včetně působení svědomí).

To vše usnadňuje jednak adaptaci jedince k danému prostředí, ale také zahrnuje rozvoj jeho aktivity, samostatnosti a tvořivosti.

Druhy kázně - (podle specifčnosti sociálních oblastí):

Občanská, vojenská, školní, rodinná, sportovní, pracovní, dopravní atd.

Podle pedagogicko – psychologických kritérií – (schematické dvojice)

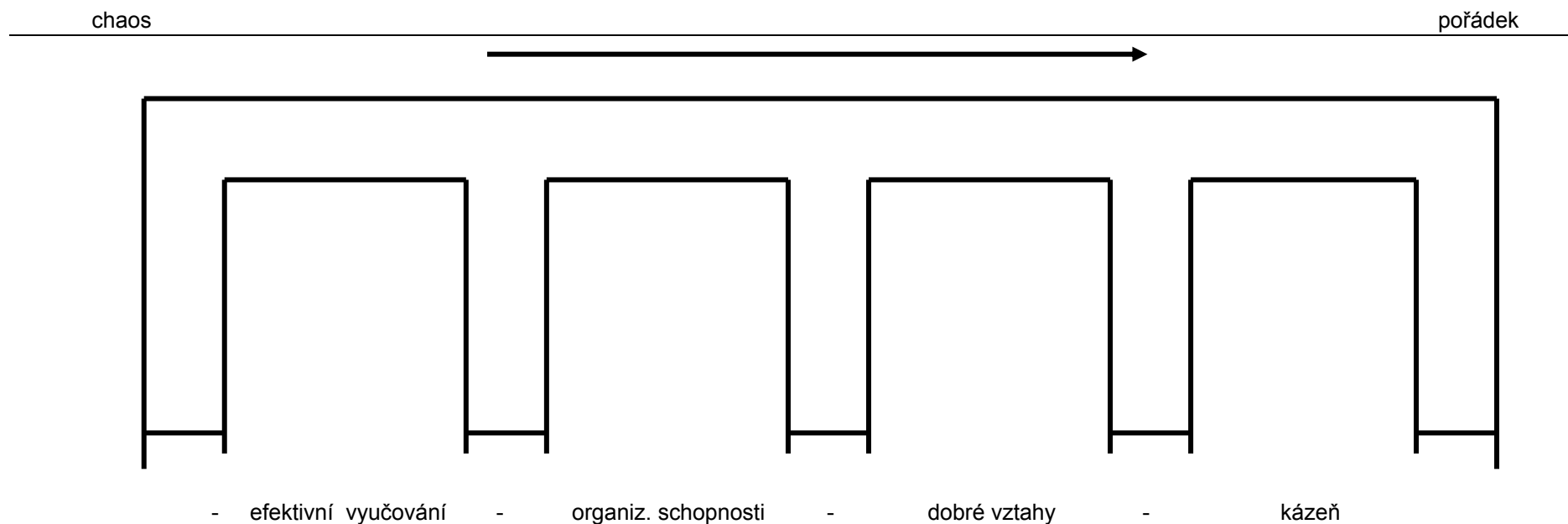
vynucená a uvědomělá, vnější a vnitřní, autoritativní a demokratická, formální a neformální.

Funkce kázně z edukačního hlediska

- a) **didaktická:** pomáhá v procesu učení (osvojení poznatků, získávání dovedností, podporování intelektuálního vývoje, sociálních kontaktů, citových vztahů aj.)
- b) **výchovná:** pomáhá v procesu sebevýchovy (hlavně se zřetelem k cílevědomému jednání, sebeutváření sebeuplatnění),
- c) **sociální:** umožňuje a zvyšuje úspěchy společných aktivit (dodržování norem usnadňuje koordinaci, sebeovládání, a tak násobí schopnost a výkon jednotlivce i skupiny), zabezpečuje postavení člověka v dané sociální skupině.

Pettyho most

In Petty Geoffrey. Moderní vyučování. Portál: Praha 1996, str. 81)

Některé příčiny nedostatků v rodinné a školní výchově, které ovlivňují ukázněnost dětí

V rodinné výchově:

- nejednotnost rodičů v názorech i v jednání ve vztahu k dítěti (v základních otázkách),
- narušené rodinné vztahy,
- absence adekvátní edukační strategie pro dítě,
- malá – žádná – velká náročnost na výkon dítěte,
- zanedbávání péče o dítě,
- hýčkáni dítěte,
- přísný režim, zastrašování, tělesné tresty,
- nepřátelský postoj rodiny ke škole, k určité sociální skupině, která je blízká dítěti aj.

Ve školní výchově

- režim školy, který z různých hledisek (individuální zvláštnosti žáků, materiální vybavení školy, sociální složení tříd aj.) neodpovídá reálným možnostem a podporuje nekázeň,
- neodborné a nevhodné metody a projevy učitelů,
- neúměrné požadavky na pracovní výkon žáků,
- autoritativní postoje edukátorů,
- izolování školy od osobních perspektiv žáků, od praktického života, společenských potřeb apod.

Vytváření žádoucího rodinného a školního prostředí, účelná organizace a přátelské, důvěryplné vztahy, které žáka neprovokují k lhostejnosti, pasivitě nebo dokonce k negaci, je daleko účinnější nežli všechny pokusy a snahy donutit je k poslušnosti, k respektování dané normy.

Závěr: Každý výchovný konflikt by měl být řešen po analýze

- osobnosti žáka (individuální zvláštnosti, vztah k lidem, rodinné zázemí, vztah ke škole a vzdělávání)**
- celého případu, v němž byla norma porušena (hledat a najít motiv činu, možné souvislosti k jiným lidem, znát, jak je žák hodnocen třídou, kamarády, jinými učiteli...),**
- předpokladů možného postihu, trestu a jeho možných očekávaných následků (i při stejném provinění nelze na každého uplatnit stejný postih, právě vzhledem k rozdílům v osobnostech dětí, k jejich sociální situaci atd.).**

--

- 1) **Východiska k tématu**
- 2) **Specifické rysy a předpoklady výchovy dětí v rodině**
- 3) **Základní potřeby dětí**
- 4) **Obecné cíle rodinné výchovy dětí**
- 5) **Orientace v podmínkách rodinného prostředí**

Literatura:

Střelec, S. a kol. Kapitoly z rodinné výchovy.
Praha: Fortuna, 1992.

Matějček, Z. Děti a rodina. Praha: SPN 1992.

Brezinka, W. Familie ist Zukunft. Bonn: Bouvier 1987.

Východiska k tématu:

- osobnost dospělého člověka se v podstatné míře utváří na základě zkušeností z dětství a mládí, ten, kdo dal dětem život, má také povinnost je tak dlouho a tak dobře vychovávat, dokud nejsou schopné samostatně jednat
- rodiče jsou nejdůležitějšími vychovateli, všichni ostatní vychovatelé mohou pouze doplňovat to, čeho ve výchově dosáhli rodiče

Specifické rysy a předpoklady výchovy dětí v rodině

- základem rodinné výchovy je dobrý společný životní způsob rodičů a dětí,
- jádrem životního způsobu jsou společné hodnoty, normy života, osobnostní ideály....
- když tyto předpoklady chybí, nepostačuje jen aplikace běžných výchovných prostředků,
- děti se učí ze všeho co vnímají, a to bez ohledu na to, jestli je to dobré nebo zlé, hodnotné nebo bezcenné
- nejdůležitějším úkolem rodičů je usměrnit svůj vlastní život tak, aby své děti ovlivňovali víc pozitivním než negativním směrem

- rozumný způsob života (rozumná výchova) předpokládá, že rozlišujeme, hodnotíme a vybíráme to, co chceme připustit,
- v demokratické společnosti jsou přípustné skoro všechny způsoby života a myšlení, přitom ani jeden není výlučně uznávaný a podporovaný
- výchovu usnadňuje podpora vyplývající ze společných tradic, ze souhlasu podobně smýšlejících lidí,
- dobrá manželství a rodiny, přátelství a společenství podobně smýšlejících lidí mohou poskytnout v hodnotově nestálé společnosti domov, jistotu a smysl,
- čím lepší, stabilnější a harmoničtější je kultura rodičů, rodiny a jejího okolí, tím méně je třeba děti přímo vychovávat,
- těžištěm rodinné výchovy dětí je jejich nepřímá výchova,
- nepřímou výchovu znamená připravovat dětem hodnotné příležitosti pro jejich kontakty, zážitky a činnosti.

Základní potřeby dětí

- potřeba bezpečí
- spolupříslušnosti a uznání
- potřeba rozvíjet se (získávat vědomosti)
- být aktivní a výkonný
- potřeba být pochopen

Obecné cíle rodinné výchovy dětí

- = rozvíjení vlastností, které člověku umožňují:
 - důvěru a otevřenost vůči svým blízkým, svému okolí,
 - připravenost postarat se o sebe vlastními silami,
 - realistické chápání světa a sebe samého,
 - vnímat (být citlivý na) dobro a krásu,
 - soustředit se na podstatné.

Orientace v podmínkách rodinného prostředí:

Materiálně – ekonomické faktory rodinného prostředí můžeme rozdělit do několika skupin. Patří sem především:

- otázka zařazení rodiny a jejích aktivit do ekonomického makrosystému společnosti,
- individuální spotřeba rodiny jako součást životního způsobu rodiny a z toho plynoucí aspekty,
- problematika zaměstnanosti rodičů, otců i matek a vliv této skutečnosti na děti,
- vliv techniky a technických prostředků na život současné rodiny a některé další otázky, např. materiální podmínky pro zájmovou činnost dětí, pro přípravu dětí do školy a podobně.

Demograficko – psychologické podmínky rodinného prostředí zahrnují v našem pojetí především dva okruhy problémů:

- přirozenou strukturu rodiny a aspekty vyplývající z působení otcovského, mateřského, sourozeneckého a prarodičovského,
- vnitřní stabilitu rodiny jako základnu emocionální atmosféry rodinného prostředí a předpoklad existence a přirozeného rozvíjení všech dimenzí rodinného života.

V kulturně – pedagogické stránce rodinného prostředí se kromě některých již zmíněných faktorů odráží především:

- hodnotová orientace a vzdělání rodičů,
- míra pedagogizace rodinného prostředí - patrná například z připravenosti rodiny na výchovu dětí a z účelného využívání pedagogických prostředků v souladu s privátními a společenskými záměry a některé další podmínky, které mají vliv na vytváření postojů dětí k lidem, ke vzdělání, práci, kultuře, politice a vůbec k životu.